

ilahiyat akademi

Sayı: 19, 2024, 201-226.

Issue: 19, 2024, 201-226.

Mugannî İbn Süreyc ve Emevîlerde Kültürel Hayat

Singer Ibn Suraydj and Cultural Life in the Umayyads

Nadir Karakuş

Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Hitit University, Islamic History and Arts Department, Çorum/Türkiye
nadirkarakus@hitit.edu.tr | ORCID: [0000-0002-1508-9752](https://orcid.org/0000-0002-1508-9752) | ROR ID: [01x8m3269](https://ror.org/01x8m3269)

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş Tarihi Date Received

22 Ocak 2024 22 January 2024

Kabul Tarihi Date Accepted

26 Mart 2024 26 March 2024

Yayın Tarihi Date Published

30 Haziran 2024 30 June 2024

İntihal Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımı ile taranmıştır. This article has been scanned with Turnitin
İntihal tespit edilmemiştir. software. No plagiarism detected.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve It is declared that scientific and ethical principles
etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm have been followed while carrying out and writing
çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur this study and that all the sources used have been
(Nadir Karakuş). properly cited (Nadir Karakuş).

CC BY-NC 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır. Licensed under CC BY-NC 4.0 license.

Karakuş, Nadir. "Mugannî İbn Süreyc ve Emevîlerde Kültürel Hayat". *İlahiyat Akademi* 19 (Haziran 2024), 201-226.

DOI: [10.52886/ilak.1423811](https://doi.org/10.52886/ilak.1423811)

Karakuş, Nadir. "Singer Ibn Suraydj and Cultural Life in the Umayyads". *Theological Academia* 19 (June 2024), 201-226. DOI: [10.52886/ilak.1423811](https://doi.org/10.52886/ilak.1423811)

Atıf/ Cite as

Öz

Emevîlerin ilk döneminde Mekke ve Medine büyük acılara sahne olmuş, Medine’de cereyan eden Harre Vak’ası’nda pek çok muhalif öldürülürken kadınların dahi taciz edildiği bilgileri verilmiştir. Makaleye konu olan İbn Süreyc’in yaşadığı Mekke ise yine Emevîler tarafından mancınıklarla tahrip edildiği gibi kutsal Kâbe de bu yıkımdan kurtulamamıştır. Bu acıları dillendirmek ise Ebû Yahyâ Ubeydullah İbn Süreyc gibi *nevvaâh* denilen ağıtçılara düşmüş, Mekke ve Medineliler, yaşanan olaylarda kaybettiklerini, bu acıklı nağmelerle anmaya başlamışlardır. Bu elim süreç, ayrıca Hicaz’da mûsikinin zenginleşmesi gibi kültürel bir hizmeti de ifa etmiştir. Kâbe’yi onarmak için getirilen İranlı işçiler farkına varmadan İslâm mûsikisinde yeni kapıların aralanmasına vesile olmuşlardır. Onların çaldıkları ud sazından çıkan farklı nağmeler, Mekkeli mugannî İbn Süreyc tarafından geliştirilerek yeni bir Arap tarzı meydana getirilmiş, bu yeni durum da Arap müziğinin tekdüze ve basit makamlardan kurtularak daha zengin bir mahiyet kazanmasına neden olmuştur. Üstelik Ubeydullah İbn Süreyc, elindeki değnekle mûsiki meclisini idare ederek bir yenilik başlatmış, yetiştirdiği öğrencilerle de bu geleneğin sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlamıştır. Bu tatsız dönem, İbn Süreyc’i Emevî muhalifleri ile dost yaparken onlar için yaktığı ağıtlar ve söylediği şarkılar ise bu acı olayların sanatsal bir yansıması olarak kendisini göstermiştir. Onun bestelerine önemli şairler şiirleriyle katkı sunmuş, bu süreç de dönemin daha iyi anlaşılmasına ışık tuttuğu gibi Hicaz ve Suriye’nin kültürel hayatını da zenginleştirmiştir. İbn Süreyc’in bir yandan Emevî halifeleri ve Mekke valileri ile iyi ilişkileri, diğer yandan Emevîlere muhalefetiyle bilinen Abdullah b. Zübeyr ve Şîa ile kurduğu dostluklar ise sanat ve musikî erbabının olaylara bakışını yansıtmıştır. Bu olaylar zinciri de İbn Süreyc’e Şam’dan Hicaz’a kadar yolculuklar yapma, kendi sanatını yayma fırsatı vermiştir. Diğer yandan ister Şam’da ister Hicaz’da olsun İbn Süreyc gibi mugannîler siyasetten ziyade kendi sanatları ile meşgul olmuş, kendilerine teveccüh gösterenlerin safına kolaylıkla dâhil olabilmişlerdir. İbn Süreyc ve Mekke’de kültürel hayat konusunda akademik bir çalışmanın yapılmamış olması araştırmayı daha anlamlı hâle getirmiştir. Bu makalede Türk asıllı olduğu zikredilen İbn Süreyc’in ailesi ve sanatı, ele alınmaya çalışılmıştır. Onun Arap mûsikisine getirdiği yenilik ve tarz yanında, kendisini himaye eden Mekkeli ve diğer eşrafın dönem mûsikisinin gelişmesine nasıl katkı sağladıkları da ortaya konmaya gayret edilmiştir. Nağmelerin olmazsa olmazı olan şiirler ve bunları kaleme alan şairlerle de süslenen olaylardan yola çıkılarak bazı tahliller yapılmıştır. Diğer yandan İbn Süreyc’in bu dönemde bazı sünnet, düğün gibi sosyal törenlerde söylediği şarkılardan yola çıkılarak dönemin daha iyi anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu başlıklarımlarla gözler önüne serilmeye çalışılan olaylar temel kaynaklar yanında modern araştırmalar ve oryantalist çalışmalarla da izah edilmeye özen gösterilmiştir. Elde edilen bulgular ve yaşanan olaylar sonucu, Mekke ve dönem mûsikisi yanında kültürel hayatın temel dinamikleri de bu süreçte kendisini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Türk Din Mûsikisi, Emevîler, İbn Süreyc, Mugannî, Nağme.

Abstract

In the first period of the Umayyads, Mecca and Medîna witnessed great suffering, and it is reported that many opponents were killed and even women were raped in the Battle of al-Ḥarra in Medîna. Mecca, where Ibn Suraydj, who is the subject of this article, lived was also destroyed by the Umayyads with catapults, and the holy Kabah was not spared from this destruction. It fell to mourners called *nawwah* (*wailer*) such as Abū Yahyā 'Ubaydullāh Ibn Suraydj to express these sufferings, and the people of Mecca and Medîna began to commemorate those they had lost in these events with these sad songs. This tragic process also performed a cultural service such as the enrichment of music in the Hejaz. The Iranian labourers who were brought to repair the Ka'bah were unknowingly instrumental in opening new doors in Islamic music. The different melodies emanating from the oud instrument played by them were developed by the Makkan mughannî Ibn Suraydj to form a new Arabic style. This caused Arabic music to gain a richer character by getting rid of monotonous and simple maqams. Moreover, 'Ubaydullāh Ibn Suraydj initiated an innovation by conducting a musical assembly with a staff in his hand and ensured the transmission of this tradition to the next generations with the students he trained. While this unpleasant period made Ibn Suraydj friends with Umayyad opponents, the laments and songs he sang for them manifested itself as an artistic reflection of these painful events. Important poets contributed to his compositions with their poems, and this process enriched the cultural life of Hejaz and Syria as well as shed light on a better understanding of the period. Ibn Suraydj's good relations with the Umayyad caliphs and the governors of Mecca on the one hand, and his friendship with Abdullah b. Zubayr and the Shia, who were known for their opposition to the Umayyads, on the other hand, reflected the view of the art and music connoisseurs on the events. This chain of events also gave Ibn Suraydj the opportunity to travel from Damascus to Hejaz and to spread his art. On the other hand, whether in Damascus or the Hejaz, musicians like Ibn Suraydj were preoccupied with their art rather than politics, and they could easily join the ranks of those who favoured them. The lack of an academic study on Ibn Suraydj and cultural life in Mecca has made this research more meaningful. In this article, the family and art of Ibn Suraydj, who is said to be of Turkish origin, are discussed. In addition to the innovation and style he brought to Arabic music, an effort has been made to reveal how the Meccans and other notables who patronised him contributed to the development of the music of the period. Some analyses have been made based on the events embellished by the poems, which are indispensable for melodies, and by the poets who wrote them. Furthermore, an attempt has been made to better understand the period by starting from the songs Ibn Suraydj sang in some social ceremonies such as circumcision and weddings in this period. In addition to the basic sources, modern research and orientalist studies have also been taken care to explain the events that are tried to be revealed under these headings. As a result of the findings and events, the basic dynamics of cultural life as well as Mecca and the music of the period have revealed themselves in this process.

Keywords: History of Islam, Turkish Religious Music, Umayyads, Ibn Suraydj, Singer, Tune.

Giriş

Ebü Yahyâ Ubeydullah İbn Süreyc (ö. 98/716 ?), Mekkeli bir mugannî ve bestekâr olarak Hicaz musikî ekolüne farklı zenginlikler kattığı gibi Emevîler döneminde (661-750) ilmî, kültürel ve siyasi olayların yeniden tahlil edilmesine basamak teşkil etmiştir. Bu dönem, ayrıca Mekke ve Medine'nin Emevî karşıtlığı ile çalkalandığı bir dönemdir. Harre Vak'ası¹ ve Kâbe'nin muhasara edilerek mancınıklarla tahrip edilmesi, Emevîlerin Kerbelâ Vak'ası'ndan sonra eleştirildikleri diğer olaylar olmuştur. Medine ve Mekke'de gerçekleşen bu olaylar da bir yandan bu şehirlerde muhalif unsurların ortaya çıkmasına sebep olmuş, öte yandan da kültürel hayat, muhalif sesler ve yüzlerle şekillenmeye devam etmiştir. İbn Süreyc gibi musikînaslar ise hem muhaliflerden hem de Emevî hanedanından iltifat ve destek görmüşlerdir.

Emevîler dönemi İslâm kültür ve sanat hayatının yaşandığı böyle kritik bir dönemde, olayların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacak bu makale, dönemi anlatan ana kaynaklar yanında kültür ve sanat konusunu aydınlatacak birkaç temel eser göz önünde tutularak hazırlanmaya çalışılmıştır. İbn Süreyc ve diğer mugannîler yanında onları, yazdıkları şiirlerle destekleyen şairlere ait önemli bilgiler, 10. yüzyılda yaşamış Arap edip ve tarihçisi Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin (ö. 356/967) *Kitâbü'l-Egâmî* adlı eserinden alınmıştır. Ancak onun, naklettiği haberleri değerlendirmedeğini, hakkında bilgi verdiği dönemleri ve özellikle tarihî şahsiyetleri, çok defa mevkileriyle bağdaşmayacak şekilde olumsuz yönleriyle ve mübalağalı bir üslûpla anlattığını bildiğimiz için diğer kaynaklarla olayları mukayese etmeyi ihmal etmedik. Yine İsfahânî'nin aynı olayı değişik yerlerde, değişik ifadelerle ve farklı kişilere nispet ettiğini, aynı şiiri değişik şairlere mal ettiğini² de göz önüne alarak başka temel eserleri de gözden geçirdik. Bunlar arasında dil ve edebiyat alanındaki çalışmalarıyla tanınan çok yönlü âlim İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *eş-Şi'r ve's-şu'arâ* ile Endülüslü âlim ve şair İbn Abdürabbih'in (ö. 328/940) *el-İkdü'l-ferîd* adlı eserini merkeze alarak eksikleri gidermeye çalıştık. Son dönemlerde yapılan çalışmaları da göz ardı etmeyerek Muhammed b. Sellâm el-Cumahî'ye ait *Tabakâtü fuhûli's-şu'arâ* gibi eserlerden de yararlanmayı ihmal etmedik. Bu konuda yazılmış olan makale ve ansiklopedi maddelerini de taradıktan sonra makaleyi tamamlayıp bir sonuca varmaya çalıştık.

Bu makalede İbn Süreyc üzerinden Mekke'deki kültür ve sanat olayları, oluşan ekoller; siyasi olayların da merkeze alınmasıyla harmanlanmaya çalışılmıştır. Çalışmada, zirveye çıkan bir devletin kendisine muhalif bir şehirde nasıl bir yol

¹ bk. Mehmed Bahaüddin Varol, "Harre Vakası", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1997), 513-534.

² Hulusi Kılıç, "Ebü'l-Ferec el-İsfahânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/316-318.

izlediğinin de cevabı verilmeye gayret edilmiştir. İbn Süreyc ile ilgili kısa ansiklopedi maddeleri kaleme alınmasına rağmen müstakil ve kapsamlı bir çalışma yapılmaması, bu araştırmayı daha özgün bir hâle getirmiştir. Öte yandan kültür ve sanat insanların kendilerine hamilik yapanların hizmetinde oldukları ve onlar için çalıştıkları, bundan dolayı görüşlerinin değişkenlik arz edip öncelikle sanatlarını icra etmeye öncelik verdikleri de gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

1. İbn Süreyc ve Ailesi

İbn Süreyc, muhtemelen 20/641'de Mekke'de doğmuştur. Azatlı bir köle (mevlâ)³ olan Ubeydullah İbn Süreyc, kırmızı yüzlü, köse, peruk takan⁴ ve çoğu kez sihirli nağmelerini başındaki bu peruğuyla icra eden bir kişidir. Ayrıca onun en belirgin özelliği, erkeklikle dişilik belirtilerine birlikte sahip olduğu için hünsâ olmasıdır.⁵ Yüzünün çirkinliğinden dolayı şarkı okurken bir maske takması ise onun sihirli melodileri ve güzel sesi arasında kimsenin dikkatini fazla çekmemiş olmalıdır.⁶ Üstelik ona Mekke'de "kapı suratlı" denilmesine rağmen o, bu tahkir edici hitaplara kızmamış, yumuşak başlı kişiliğini ortaya koymaya devam etmiştir.⁷

Türk olduğu söylenen babası Abdullah, Nevfel b. Abdümenâf'ın kölesi olarak karşımıza çıkarken annesinin ismiyle ilgili farklı rivayetler vardır. Muttaliboğulları'nın mevlâsı olan annesinin isminin Hind veya Rukıyye olduğu zikredilir.⁸ Bunun dışında İbn Süreyc'in evli olduğu ve ileride daha geniş olarak bahsedileceği üzere kendisi gibi şarkı söyleyen bir kızı bulunduğu da ilâve edilmelidir.⁹

³ Mevlâ, İslâm hukukunda âzat edilen köle anlamlarında kullanılan bir terimdir. bk. Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Alî el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fi smaâti'l-inşâ* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/5, 272, 448.

⁴ Ebü Zeyd Veliyyüddin Abdurrahmân İbn Haldun, *Kitâbü'l-İber ve dîvânü mübtede' ve'l-haber fi tarihî'l-arab ve'l-berber ve âsirihim min zevi's-şe'ni'l-ekber*, thk. Halil Şahâde (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1408/1985), 7/598-599.

⁵ Ebü Ömer Şihâbüddin Ahmed İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, thk. Abdülmecid er-Ruhaynî (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1404/1983), 8/99; Ebü'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi tarihî'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1992), 7/255; Ebü'l-Muzaffer Şemsüddin Yûsuf Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi tevârihi'l-a'yân*, thk. Muhammed Berekât vd. (Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2013), 10/153.

⁶ Ebü'l-Ferec Ali b. Hüseyin el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, thk. İhsan Abbas vd. (Beirut: Dâru Sâdır, 1429/2008), 1/167; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 10/153.

⁷ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/168.

⁸ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/167; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 10/153.

⁹ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/210.

2. Ağıt Okuması

İbn Süreyc, şarkıcılıktan önce Mekke’de yaygın bir meslek olan ağıtçıdır. Daha açık bir ifadeyle o, ölülerin ardından mersiye okuyup ağıtlar yakan bir kimsedir. 63/683’te Medinelilerle Emevî kumandanı Müslim b. Ukbe el-Mürri’nin (ö. 63/683) askerleri arasında cereyan eden ve pek çok Medinelinin şehit edildiği Harre Vak’ası’nın haberleri Mekke’ye ulaştığı zaman Ebû Kubeys Dağı’na çıkan İbn Süreyc, bu ölüler için ağıtlar yakmıştır. İbn Süreyc’i dinleyenler hem onun nağmeli feryatlarını beğenmiş hem de büyük bir hüzne boğulmuşlardır.¹⁰ Bundan dolayı, haklı olarak İbn Süreyc için, “zamanının en ünlü mersiyehanı” ibaresi kullanılmıştır.¹¹ Onun hakkında Diyanet İslâm Ansiklopedisi’ndeki maddeyi kaleme alan Günel, Harre Savaşı’nda ölenler için yakılan bu ağıtın İbn Süreyc’in kariyerinin en önemli başlangıcı olduğunu ifade etmiştir.¹²

3. İslâm Musikîsine Kattığı Değerler ve Mugannîliği

Medineli musikîşinas Tuveys (ö. 92/711), nasıl ki ritmi Hicaz musikîsine kazandırarak bunun zengin örneklerini vermişse, Mekkeli İbn Süreyc de ud enstrümanını Arap musikîsine kazandıran ilk kişi olmuştur.¹³ Bunun yanında İbn Süreyc, Hicaz’da Tuveys’ten sonra gelen mugannî olarak kayıtlarda yer almıştır.¹⁴ İbn Süreyc’in Arap-İslâm musikîsine kazandırdığı bu sazın ud değil de İran rebabı olduğunu iddia edenler de vardır.¹⁵

İbn Süreyc’in ud sazını Mekke’den diğer Hicaz bölgelerine de kazandırması ile ilgili yaygın bir rivayet vardır. Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692) tarafından Kâbe’yi yeniden inşâ etmek üzere 65/684’te İran’dan Hicaz’a getirilen işçiler, aynı zamanda istirahat saatlerinde ud çalıp şarkılar söyleyerek dinlenmeye çalışmıştır. Böylece ud sazını tanıyan İbn Süreyc, ud sazının perdelerini ve mızrap yapısını öğrenmiştir. Bundan sonra da Arapların “lahn” (çoğulu elhân) dedikleri nağmeler, Mekkeliler tarafından oldukça beğenilmiştir. İbn Süreyc, bu şarkıları kendisinin daha iyi söyleyebileceğini iddia ederek işe koyulmuş, öğrendiği sazın armonisinin yardımıyla gerçekten de bu işi başarmıştır.¹⁶ Onun şarkılarını okuduğu dönem ise

¹⁰ İsfahânî, *Kitâbü’l-Egânî*, 1/170-171. *Egânî*’de Müslim b. Ukbe ismi, lakabı dikkate alınarak Müsrif olarak kaydedilmiştir.

¹¹ Hilal Görgün, “Sükeyne bint Hüseyin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/45-46.

¹² Fuat Günel, “İbn Süreyc, Ubeydullah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/366-367.

¹³ İsfahânî, *Kitâbü’l-Egânî*, 1/168.

¹⁴ İsfahânî, *Kitâbü’l-Egânî*, 1/170.

¹⁵ Carl Brockelmann, “İbn Süreyc”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 5/824-825.

¹⁶ İsfahânî, *Kitâbü’l-Egânî*, 1/168; Sibt İbnü’l-Cevzî, *Mir’âtü’z-zamân*, 10/153.

Hz. Osman (644-656) ile Süleyman b. Abdülmelik (715-717) dönemleri arasında gösterilmiştir.¹⁷

İnsanların yaptıkları göçler gibi enstrümanların da yaptıkları yolculuklar olmuştur. Bu vesileyle ud sazının, Kâbe'yi onarmak üzere gelen İranlı sanatkârlardan çok önceleri Mekke'ye getirildiğini belirtmeden geçmemeliyiz. Ud sazını, Mekke'ye getiren kişi olarak karşımıza Nadr b. Hâris (ö. 2/624) çıkmıştır. İslâm'a olan karşıtlığı ile tanınan Nadr, Hîre ve İran'a yaptığı ticari yolculuklarda ud çalmayı ve Fârisî tarzda şarkı söylemeyi de öğrenmiştir. Fars sanatına olan hayranlığı bununla da kalmayan Hâris, gittiği bölgelerde karşılaştığı güzel sesli cariyeleri Mekke'ye getirerek buradaki eğlence ve müzik kültürünün zenginleşmesine katkı sağlamıştır.¹⁸

İslâm musikîsi tarihinde dört büyük şarkıcıdan birisi olarak görülen İbn Süreyc,¹⁹ ud saziyle Hicaz nağmelerini zenginleştirdiği gibi elindeki özel bir değnekle meclisi bir saf gibi idare etme öncülüğünü yapmış, bu konuda da ilkler arasında ismini ölümsüzleştirmiştir.²⁰ Abbâsîler döneminde (750-1258) yaşayan İran kökenli musikîşinas, mugannî ve şair Ebû İshâk İbrâhim el-Mevsilî (ö. 188/804), ud çalmanın üç yolu olduğunu ve bunların hepsini de İbn Süreyc'in hakkıyla icra ettiğini dile getirmiştir. Udun bu üç tarz icrasının ise ilkinin mızrabın insanları eğlendirici şekilde kullanılması, ikincisinin kahramanlık ve incelleme, üçüncüsünün ise mızrabın hikmet ve kusursuzlukla vurulması olduğu belirtilmiştir.²¹ Ayrıca İbrâhim el-Mevsilî, İbn Süreyc'i Mekke'de en güzel şarkı okuyan kimse olarak tanıtmıştır.²²

4. İbn Süreyc'in Hamileri

Yukarıda bahsettiğimiz gibi İbn Süreyc, aslen Türk olan bir mevlânın oğlu olarak karşımıza çıkmış,²³ Hicaz musikîsinde cariyeye ve kölelerin ezici üstünlüğünü bir kez daha şahsında ortaya koymuştur. Bu zengin birikiminde tesirlerinde kaldığı Tuveys, İbn Miscâh gibi selefi olan musikîşinaslar etkili olmuştur.²⁴ Ayrıca kendisine

¹⁷ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/167.

¹⁸ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretu'n-nebeviyye*, thk. M. es-Sekkâ vd. (Kahire: y.y., 1375/1955), 1/300; Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûnî'l-edeb* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Vesâik, 1423), 16/220.

¹⁹ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/98; Philip K. Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980), 2/423. Diğer üç meşhur muganni ise Yûnus el-Kâtib tarafından Garîz, İbn Muhriz ve İbn Miscâh olarak zikredilmiştir.

²⁰ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 10/153.

²¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 5/117; Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire fi mülûk Mısır ve'l-Kahire*, nşr. M. Hüseyin Şemseddin (Beyrut: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, 1992), 2/281.

²² İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/168.

²³ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/168; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 10/153; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 4/250.

²⁴ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/168.

hamilik yapacak kişiler de onun kariyerini geliştirmesine katkı sağlamışlardır. Bunlardan birisi Hz. Hüseyin'in (ö. 61/680) güzellik ve cazibesıyla bilinen Sükeyne (ö. 117/735) adlı kızıdır. Şairlere karşı cömertliği ve yaptığı evlilikleri ile tanınan, güzelliğiyle göz kamaştırın bu hanım, Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân'ın (685-705) evlilik teklifini reddetmesi ile de tarihte adından bahsettirmiştir.²⁵

Ehl-i Beyt'ten olan Sükeyne, İbn Süreyc Medine'ye geldiği zaman onunla görüşmüştür. Ayrıca kendisi de hac ibadeti için Mekke'ye gittiğinde İbn Süreyc'den mûsiki nağmeleri dinlemiştir. Bunun dışında Mekke'den gönderdiği şiirleri bestelemesini talep ettiği de olmuştur. Bir keresinde Sükeyne bnt. Hüseyin b. Ali, İbn Süreyc'e bir şiir göndererek onu bestelemesini istemiş, İbn Süreyc de hamisinin arzusunu yerine getirerek bu şiiri bestelemiş, ardından da o dönem "nevvâh" denilen²⁶ ağıtçıların önünde bu besteyi icra etmiştir. Sükeyne, Abdülmelik ismindeki kölesini de eğitmesi için İbn Süreyc'e göndermiştir. İbn Süreyc, bu köleyi ağıt yakma konusunda ders vererek eğitmiştir. Sükeyne'nin üvey amcası Muhammed b. Hanefiyye, Muharrem 81/Mart 700'de Dımaşk'tan Medine'ye dönerken yolda vefat etmiş ve Bakî Mezarlığı'na defnedilmiştir. Ona ağıt yakacak en ehil kişi olan İbn Süreyc bu sırada hasta olduğu için bu görevi öğrencisi Abdülmelik üstlenmiştir. İbn Süreyc'in yetiştirip eğittiği Abdülmelik, ağıt yakma işini layıkıyla yaptığı için de kendisine "Garîz" lakabı verilmiştir. Bu olayı daha da zengin ayrıntılarla süsleyen ise İbn Süreyc'in bu hadiseden sonra ağıt yakmayı bırakarak kendisini tamamen şarkı söylemeye vermiş olmasıdır.²⁷

Bir başka hamisi ise Hamza b. Abdullah b. Zübeyr'dir. İbn Süreyc'in sesini oldukça beğenen Hamza, kendisine iltifatlar ettiği gibi ona bazı ihsanlarda da bulunmuştur.²⁸ Yine İbrahim el-Mevsilî kaynaklı bir rivayetten öğrendiğimize göre, aynı aileden Abdullah b. Mus'ab b. Zübeyr de İbn Süreyc'in şarkılarına meftun

²⁵ Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-eşraf*, thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Zirikli (Mısır: Dâru'l-Ma'ârif, 1959), 2/195; Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, thk. Amr b. Ğarâme el-Amrî (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 31/132; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmûrî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1417/1997), 3/385; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed İbn Manzûr, *Muhtasar-ı târih-i Dımaşk*, thk. Ruveyha en-Nahhâs vd. (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1402/1984), 10/258; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 8/335.

²⁶ Belâzurî, *Ensâbu'l-eşraf*, 11/144; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk (Târîhu't-Taberî)* (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387), 7/393; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi'temyîzi's-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 9/394; Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, thk. Ferîd Abdülazîz el-Cündî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990), 1/265; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 10/261; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah et-Türkî (b.y.: Dâru Hicr, 1418/1997), 15/530; Ebû Muhammed Takıyyüddîn el-Makrîzî, *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mülûk*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 3/200, 245; Ebû Muhammed Takıyyüddîn el-Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hitât-ı ve'l-asâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418), 2/331; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 5/154.

²⁷ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egâni*, 1/171.

²⁸ Belâzurî, *Ensâbu'l-eşraf*, 6/435; 9/449.

olmuştur. Bir gece Ebû Kubeys Dağı'na çıkmış ve burada dinlenirken bir şarkı işitmiştir. Böyle ıssız bir gecede işittiği bu melodilerin gaipten gelen sesler olabileceği endişesiyle korkmuşsa da bu seslerin o civarda şarkı söyleyen İbn Süreyc'den geldiği anlaşılmış ve kendisine iltifat etmiştir.²⁹ Böylece ona hamilik eden şahsiyetlerin hepsinin Emevî karşıtı olduğu müşahede olunmuştur.

5. İbn Süreyc'in Şarkılarını Bestelediği Şairler

İbn Süreyc'in şarkıları için şairlerine başvurduğu bazı büyük şairler vardır. Bunlardan birisi de muallaka şairlerinden olan Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî'dir (ö. 614 ?).³⁰ İbn Süreyc'in Antere'den bestelediği şarkılarda daha çok aşk ve kahramanlık temaları hâkimdir.³¹

Şair Ömer b. Ebû Rebîa (ö. 93/711-712); İbn Süreyc'in, şairlerini bestelediği en önemli kişi olarak karşımıza çıkmıştır. İbn Süreyc'in şairlerini bestelediği Ömer b. Ebû Rebîa'nın Emevîler döneminin ünlü aşk şairi olduğu hatırlanırsa, İbn Süreyc'in şarkılarındaki ana tema da kendini belli etmiş olur. Şair Ömer'in şairlerindeki en belirgin özellik, güzel kadınları öven ifadelerle süslü olmasıdır.³² Aşk şairi Ömer, Hadramutlu bir savaş esiri olan annesi Mecc ile baharat ticaretinden oldukça zengin olmuş Benî Mahzûm'dan olan babası Abdullah kanalıyla asil ve geniş bir aileye mensuptur. İbn Süreyc dışında İbn Miscâh, Garîz, Begüm ve Esmâ gibi Mekkeli; Ma'bed, Delâl, İbn Âişe ve Cemîle gibi Medineli şarkıcılar onun şairlerini bestelemiştir.³³ Ömer b. Ebû Rebîa, kadınlara karşı ilgisini Emevî halifelerinin kızlarına karşı da devam ettirince Ömer b. Abdülazîz tarafından Kızıldeniz'deki Dehlek Adası'na sürgüne gönderilmiştir.³⁴ İbn Süreyc'in Ömer b. Ebû Rebîa'dan bestelediği şarkıları meşhur mugannîye Cemîle'nin terennüm etmesi ise onun kariyerine katkıda bulunmuştur.³⁵

Ömer b. Ebû Rebîa ve İbn Süreyc arasındaki ilginç bazı benzerlikler, bu dönemin sosyal ve kültürel açıdan daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Ömer b. Ebû Rebîa oldukça yakışıklı ve İbn Süreyc ise son derece çirkin görünümlü olmasına rağmen ikisini birleştiren husus şiir olmuştur. *el-Egânî*'de İbn Süreyc'in Ömer b. Ebû Rebîa'nın şairlerinden bestelediği dizeler teferruatıyla verilirken satır

²⁹ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/176-177.

³⁰ Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, nşr. Ahmed M. Şâkir (Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.), 1/171-175.

³¹ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/180.

³² İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 5/384.

³³ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/65-66.

³⁴ A. Ferîd Rifâî, *Asrû'l-Me'mûn* (Kahire: y.y., 1346/1928), 64; Clement Huart, *Arap ve İslâm Edebiyatı*, çev. Cemal Sezgin (Ankara: Tisa Matbaacılık Yayınları, ts.), 58.

³⁵ İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 7/56-57.

aralarından ikisini bir araya getiren bir başka özelliğın de şarap olduğu görülmüştür.³⁶ Makalenin ilerleyen satırlarında bu önemli şairden yine bahsedilecektir.

Hız. Muhammed'in şairi olan sahâbî Hassân b. Sâbit'in oğlu şair tâbî Abdurrahman b. Hassân (ö. 104/722-23), İbn Süreyc'e güfte konusunda kaynak olan bir diğer şahsiyettir. İbn Süreyc, Abdurrahman b. Hassân'ın şiirlerinden bestelediği bir şarkıyı, remel türlerinden "el-Vustâ (orta tarz)" ile okumuştur.³⁷ Bir başka şair ise çok fazla tanınmayan Amr b. Yahyâ el-Mekkî'dir. Anladığımız kadarıyla İbn Süreyc'in şiirini en az bestelediği şair Mekkeli, bu zat olmalıdır.³⁸ İbn Umâre es-Sülemî, "Cemîlü Büseyne" diye tanınan meşhur Arap şairi Cemîl b. Abdullah b. Ma'mer el-Uzrî (ö. 82/701), hiciv şairi Cerîr b. Atıyye (ö. 110/728 ?), Yezîd b. Muâviye, Ahvas, Urve b. Uzeyne ve dönemin Hıristiyan Arap şairlerinden Ebû Mâlik Gıyâs el-Ahtal (ö. 92/710-11) gibi şairler de onun, şiirlerini bestelediği kimselerdir.³⁹

Dönemin şairleri içerisinde Cemîl b. Ma'mer'in küçük yaşta âşık olup bir türlü evlenemediği sevgilisi Büseyne için yazdığı gazel kasideler, bu dönemde Ömer b. Ebû Rebîa'nın yazdığı aşk şiirlerinden sonra Arap şiirinin en önemli örneklerinden kabul edilmiştir.⁴⁰ Bu dönem yazılan aşk şiirleri içinde İbn Süreyc'in şarkılarını okuduğu Cerîr b. Atıyye'nin unutulmaz gazellerinden birisi, Cerîr'in eşi Hâlîde için yazdığı "el-Kasîdetü'n-Nûniyye", bu dönem edebî hayatının en başta gelen ürünleri arasında yer almıştır. Yine Cerîr'in çok sevdiği, eşinin ölümü üzerine yazdığı mersiye de bu duygu zarafetini zirveye taşıyan örnekler arasında zikredilmiştir.⁴¹ İbn Süreyc'in de başlarda ağıt okuyan bir nevvâh olduğunu hatırlayacak olursak, onun nağmelerindeki derinlik ve nağme zenginliğinin altında bu büyük şairlerin eserlerinin ne kadar önemli olduğunu kavrarız. Cerîr'in yaşadığı topraklarla ilgili bir beyti, Hicaz ve çevresinde dillere destan olmuştur:

"Tihâme'ye sevgiler, Necd'e sevgiler,

*Yüksek tepeler ve yamaçlar gözlerimi yaşarttı."*⁴²

³⁶ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/174-175.

³⁷ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/181. Bu "orta tarz" ifadesini, günümüzde dört sestten kız ney akordu ile okumak olarak değerlendirebiliriz. Buna da başka bir ifadeyle (makamlara göre değişiklik arz etse de) genellikle "si" notasından verilen karar diyebiliriz.

³⁸ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/183.

³⁹ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/191-194, 201.

⁴⁰ Muhammed b. Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtü fuhûli's-şu'arâ*, nşr. Mahmûd M. Şâkir (Kahire: Matbaatü'l-Medenî, 1394/1974), 2/669-675; Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* (Beyrut: el-Matbaatü'l-Bûlisiyye, ts.), 248-250.

⁴¹ Cumahî, *Tabakâtü fuhûli's-şu'arâ*, 1/297-302; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası Yayınları, 1973), 76, 79.

⁴² Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Câhiliyye Arapları*, çev. Levent Öztürk (İstanbul: İz Yayınları, 1998), 36.

Cerîr'in Mekke'ye geldiğinde, başka şarkıcıların nağmelerini mahredden okurken İbn Süreyc'in gönülden okuduğunu zikretmesi ise kendisine verilen değer anlaşılmaya açısından oldukça önemli bir bilgidir. Aynı sayfadaki farklı bir paragrafta da Cerîr'in İbn Süreyc için "mugannîlerin efendisi" tabirini kullanması, bu gerçeğin bir başka yansıması olarak karşımıza çıkmıştır.⁴³

İbn Süreyc'in şiirlerini besteleyip okuduğu Hıristiyan Arap şairi Ahtal'ın aşk üzerine bilinen meşhur bir şiirine rastlanmamıştır. Sadece annesi Leylâ'nın ölümünden sonra kendisine keçi çobanlığı yaptıran üvey annesinin aşırı baskılarından dolayı onu iki beyitle hicvetmiştir. Bunun dışında Ahtal'ın şiirlerinin genellikle şarap ve Emevî devlet adamlarını methetme üzerine kurulu olduğunu belirtmeliyiz.⁴⁴ Hıristiyan şair Ahtal'ın boynundaki altın haçı ile Halife Abdülmelik b. Mervân'ın (685-705) huzuruna izinsiz girip çıkması, bu dönem şair ve musikînaslarına verilen değer anlaşılmaya açısından oldukça önemlidir.⁴⁵ İbn Süreyc'in Ahtal'dan okuduğu bestelerin ise Emevî sarayında geçirdiği günlere ait olduğu söylenebilir.

6. Emevî Halifeleri ve İbn Süreyc

İbn Süreyc'in, Emevîlere en fazla muhalefetin olduğu ve Abdullah b. Zübeyr'in halifeliğini ilan ettiği Mekke'de yaşaması, onu muhalifler ile birlikte olmaya sevk etmiş, zaman zaman onların hamiliğine sığınmıştır. Buna rağmen onun ses ve tarzının mükemmelliği, kendisini Emevî halifeleri ve valileri ile buluşturmuştur. İlk temasa geçtiği halife, II. Yezîd'dir. Bu karşılaşma, olayın içine şair Ömer b. Ebû Rebîa'yı da dâhil etmiştir.

Ömer b. Ebû Rebîa, Mina'da gördüğü güzel bir kız için şiir yazmış ve ardından oldukça romantik bir havaya bürünmüştür. Bu halet-i rûhiyeden kurtulmak için de İbn Süreyc'e bu kargaşa, toz ve kalabalığın içinden kaçarak تنها bir yere gitmeyi teklif etmiştir. Bu teklife sıcak bakan İbn Süreyc, hizmetçilerine Mekke'ye giderek kendilerine yiyecek ve diğer gerekli malzemeleri getirmelerini istemiştir. Kendisi ise Mekke'nin kuzeyindeki Kesîb mevkiinde konaklamış ve burada sanatını icra etmeye başlamıştır. Elindeki defîyle şarkılar söylemiş, onun sihirli nağmelerini işiten hacılardan bir kısmı büyük bir zevkle onu dinlemiştir. Akşam olup hava biraz

⁴³ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/206.

⁴⁴ Belâzurî, *Ensâbu'l-eşraf*, 7/67; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 48/111; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 6/208; Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zaman*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sadr, 1900-1904), 6/86; Cumahî, *Tabakâtü fuhûli's-şu'arâ*, 1/451-483; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, 393-404; İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/201-202.

⁴⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 48/107-113; İbn Manzûr, *Muhtasar-ı târîh-i Dimaşk*, 6/44; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaûd (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 4/385; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 1/324-325.

serinleyince İbn Süreyc'in sesi daha da tizleşmiş, ancak bu durum hac ibadetinin engellendiği gerekçesiyle diğer hacılar tarafından tenkit edilmiştir. Beklemediği bu tepki karşısında sesini kısmak zorunda kalan İbn Süreyc'in morali, yanına gelen gizemli bir süvari ile yeniden düzelmiştir. Atının üzerinden inmeyen bu adam, İbn Süreyc'den biraz önce söyledikleri nağmelere devam etmesini istemiş, Mekkeli mugannînin nağmeleri ile huzur bulmuştur. Çok fazla vakti olmadığını söyleyen süvari, daha fazla dinleyemediği için üzüntüsünü dile getirdikten sonra yanında bulunan değerli eşyayı İbn Süreyc'e hediye etmiştir. Bu gizemli adam ayrıldıktan sonra onun verdiği yüzük ve elbiseyi gören bazı kişiler, o süvarinin Yezîd b. Abdülmelik (720-724) olduğunu anlamışlardır. Daha sonra İbn Süreyc şair Ömer b. Ebû Rebîa ile buluşmuş ve onunla mescitte akşam yemeği yemişlerdir. Burada süvarinin verdiği yüzük ve elbiseyi gören halktan bazıları bunların Yezîd b. Abdülmelik'e ait olduğunu yeniden ikrar etmişlerdir.⁴⁶

Burada ismi geçen Emevî halifesi II. Yezîd'in çocukluğundan beri şiiir ve eğlenceye düşkün olduğunu da belirtmek gerekir. II. Yezîd, Horasan valisi olan Yezîd b. Mühelleb (ö. 102/720) İsyanı'nın 14 Safer 102 / 24 Ağustos 720'de bastırılıp saltanatının temellerinin güçlendirilmesinden sonra,⁴⁷ devlet işleriyle ilgilenmeyi bir tarafa bırakmış, kendini eğlenceye vermiş, vaktini daha ziyade Habâbe ve Sellâme adındaki cariyelerinin söylediği şarkılar eşliğinde içki meclislerinde oyun ve eğlenceyle geçirmiştir.⁴⁸ Bu iki cariyenin nüfuzları o kadar artmıştır ki, saraydan bir makama nâil olmak isteyenler onlara müracaat ederek arzularına kavuşmuşlardır. Emevîlerin Irak genel valilerinden Ömer b. Hübeyre'nin (ö. 110/728) eriştiği yüksek mevkiine Sellâme ve Habâbe'nin aracılığıyla oturduğu dahi söylenmiştir.⁴⁹

II. Yezîd, Emevî halifelerinin çoğunun aksine nedimler ve şarkıcılarla vakit geçirmiş ve onlarla şakalaşarak çevresinin tenkitlerine sebep olmuştur.⁵⁰ Üstelik onun ölümünün, kendisine şarkılar okuyan güzel cariyesi Habâbe'nin vefatına dayanmadığı için olduğu zikredilmiştir. Karısı Sa'de tarafından 4.000 dînara satın alınarak kendisine hediye edilen Habâbe'nin okuduğu şarkılardan dolayı onunla çok

⁴⁶ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/172-173.

⁴⁷ Halife b. Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1397), 1/332-333; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 6/603-604; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/170; Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/135-139; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 6/301-309; V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, nşr. Hakkı Dursun Yıldız (Ankara: TTK Yayınları, 1990), 199.

⁴⁸ Belâzurî, *Ensâbu'l-eşraf*, 8/262, 268; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 7/22-24; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 32/208; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/109-111; Yâkût, *Mu'cem*, 3/237; İmâdüddîn İsmâil b. Alî Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer* (Kahire: Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Misriyye, ts.), 1/203; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 5/56-63; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 13/14-15; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 1/255; İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/208-209.

⁴⁹ Julius Welhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, çev. Fikret Işıltan (Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1963), 153.

⁵⁰ Halîl Şâkir Hüseyin, "Hükümü Yezîd b. Abdilmelik", *Âdâbü'r-Râfideyn* 16 (1986), 353-372; Yûsuf el-İş, *ed-Devletü'l-Ümeviyye* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1406/1985), 278-282.

sık vakit geçiren II. Yezîd, gözdesinin ölümüne inanamamış, cesedi kokmasına rağmen onu defnettirmeye yanaşmamıştır. Sonunda ısrarlar üzerine Habâbe'nin defnine müsaade etse de bir müddet sonra kendisi de hayata gözlerini yummuştur. Onun, gözdesi Habâbe mezara gömülmesine rağmen eline bir kazma alarak kabri açmaya çalıştığına dair rivayetler⁵¹ ise tarih sayfalarında sadece uydurulmuş tuhaf hikâyeler olarak yerini almıştır.⁵²

İbn Süreyc'in halifeler tarafından Emevîlerin başkenti Dimaşk'a dahi çağırıldığını görüyoruz. Velîd b. Abdülmelik (705-715), Mekke valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'ye (ö. 126/743)⁵³ mektup yazarak İbn Süreyc'i kendisine göndermesini emretmiştir. Huzuruna geldiği zaman protokol kurallarına aykırı olarak onu yanına çağırmıştır. Sarayda kendisini çokça dinleyen ve beğenen Velîd, İbn Süreyc'e bol para ve giysiler verilmesini emretmiştir. İbn Süreyc'in Ahvas'ın şiiirinden okuduğu bir şarkı ise Halife'yi oldukça mutlu etmiştir. Ayrıca Halife Velîd'e şair Adî b. er-Rika' el-Âmilî'nin kendini metheden şiiirini okuyan İbn Süreyc, nağmeleri ile onu memnun etmiş, şarkı bitince Velîd tarafından şahsına iltifat edilmiştir. Bu konuşmanın sonunda İbn Süreyc bir âyet okuyarak Kur'anî bilgisinin ne kadar ileri seviyede olduğunu da göstermiştir.⁵⁴

İbn Süreyc'in özel teveccühüne nâil olduğu bir başka Emevî halifesi, Süleyman b. Abdülmelik'tir (715-717). Onun veliahtlığı döneminde hac mevsiminde Mekke'de düzenlenen bir musikî yarışmasında İbn Süreyc birinci olmuş ve Halife'den yüz bin dirhem ödül kazanmıştır.⁵⁵ Bu günlerde İbn Süreyc, nağmeler eşliğinde Süleyman'ın yanına girmek istemiş ancak hâcib ona kapıyı kapatmıştır. Buna rağmen İbn Süreyc'i sesinden tanıyan Süleyman, onun içeriye alınmasını emrederek bu ünlü mugannîden şarkısına devam etmesini istemiştir.⁵⁶ Ancak Süleyman, 97/715 yılında halife olunca musikîden uzaklaşmış ve şarkıcılarla vakit geçirmeyi sonlandırmıştır.⁵⁷

⁵¹ Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 7/22-24; Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî, *Murûcü'z-zehab ve meâdimu'l-cevher*, thk. M. Muhyiddin Abdülhamîd (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1402/1982), 3/207/210.

⁵² Nadir Karakuş, *Bir İhtilalcinin Anatomisi Ebu Müslim el-Horasanî* (İstanbul: Nevâ Yayınları, 2017), 14.

⁵³ Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin Mekke valisi olması ile ilgili olarak bk. Halife b. Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât*, 1/310; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 7/363; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 6/440; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 16/139; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 6/301; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 4/18; Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 7/3073; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 21/316; Ebü'l-Vefâ Sibt İbnü'l-Acemî, *Kumûzü'z-zehab fi târîh-i Haleb* (Halep: Dâru'l-Kalem, 1417), 2/32.

⁵⁴ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/196-200. İbn Süreyc, bu sohbet sonrası Halife Velîd'e Neml Süresi 40. âyetten bir bölüm okumuştur: "Bu Rabb'imîn lütfundandır; şükür mü edeceğim yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak içindir."

⁵⁵ Selman Benlioğlu, *Saray ve Musikî* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 29. Burada bu ödülün on bin dirhem olduğu zikredilir.

⁵⁶ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/126, 209; İbn Abdürabbih, *el-İkdu'l-ferîd*, 3/187; Henri George Farmer, *A History of Arabian Music* (London: Luzac Publishing, 1929), 62.

⁵⁷ Mustafa Kılıç, "İslâm Kültür Tarihinde Mûsikî: Başlangıçtan Emevîlerin Sonuna Kadar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (1989), 399-454.

İbn Süreyc, Emevîler döneminin belki de en meşhur valisi olan ve zalimliği ile ün yapmış Irak valisi Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî (ö. 95/714) ile Mekke'de birlikte bulunmuştur. Haccâc, 73/692 yılında Emevîlerin en büyük kâbusu olan ve Mekke'de kendisini halife ilan eden Abdullah b. Zübeyr üzerine yürüyüp onu öldürmüş ve burada hâkimiyetini tesis etmiştir.⁵⁸ Fasih ve beliğ bir dile sahip olmasıyla da tanınan Haccâc'ın, Mekke'de bir süre kaldığı bu günlerde, İbn Süreyc ile yolu kesişmiştir. Bu kritik zaman diliminde Haccâc, hac ibadetinin yapılmasında bazı güvenlik endişeleri duyarken İbn Süreyc de Mekke eşrafından İbn Âmir'in bahçesinde (bostanında) şarkılar söyleyerek bu gergin ortamı yumuşatmaya çalışmıştır.⁵⁹ *el-Egânî'* de geçen bu bilgilerin, Haccâc'ın ibadet hayatında dikkatli ve düşmanlarına karşı da disiplinli bir mücadele veren birisi olmasıyla çeliştiği de ifade edilmelidir.

7. İbn Süreyc ve Dönem Âlimleri

8. yüzyılın başlarında Mekke, pek çok âlimin de burada yaşadığı veya hac için geldiği bir şehir olarak karşımıza çıkmıştır. İbn Süreyc'in kendisiyle sohbet edip feyz aldığı kişi, Tâbiîn devri Mekke fıkıh mektebinin tanınmış temsilcisi olan muhaddis ve müfessir Atâ b. Ebû Rebâh'tır (ö. 114/732). İbn Süreyc gibi azatlı bir köle olan Atâ b. Ebû Rebâh, İbn Süreyc ile birlikte Ömer b. Abdülazîz'in Medine valiliği esnasında (706-717) birlikte bulunmuşlardır.⁶⁰ Bu süre içinde Ömer b. Abdülazîz'in şarkı söyleyen İbn Süreyc'in yanına uğrayarak onu dinlediği de zikredilmiştir. Takvasıyla meşhur olan Ömer b. Abdülazîz, bu güzel sesi işitince onu söyleyenin Kur'an okuyan bir kârî olarak karşısına çıkmasının kendisini ziyadesiyle memnun edeceğini ifade etmiştir.⁶¹

Atâ b. Ebû Rebâh'ın oğlunun sünnet düğününde gelişen bazı olaylar, bu dönemin büyük âlimleriyle şarkıcıları arasında ortak noktaları da ortaya çıkarmıştır. Atâ'nın sünnet düğününe gelen özel misafirlerinin isteğiyle herkes dağıldıktan sonra İbn Süreyc ve öğrencisi Ebû Yezîd Abdülmelik el-Garîz (ö. 98/717 ?) çağırılmıştır. Başka bir eve alınan Mekkeli şarkıcılar, misafirlerin uykusu gelinceye kadar çaldıkları def eşliğinde şarkılar söylemişlerdir. Bu esnada iki şarkıcı ortak nağmeler okumuş, Atâ b. Ebû Rebâh da bu şarkıları dinlemiştir. Tâbiîn devri Mekke fıkıh mektebinin bu en tanınmış siması, bu esnada şarkıların ritmine de ayak uydurmaya çalışmıştır. Öte yandan söylenen şarkıların Ömer b. Ebû Rebâ'a ait olması da bu

⁵⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/399-402; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 2/32; 6/343; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 1/196-199; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/246; İbn Haldun, *Kitâbü'l-İber*, 3/49.

⁵⁹ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/209.

⁶⁰ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/171-172.

⁶¹ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/177.

meclise ait bir başka teferruatır. Üstelik daha yumuşak melodilerle şarkı okuyan İbn Süreyc, meclistikler tarafından öğrencisinden daha çok beğenilmiştir.⁶²

Bu konu, İbn Süreyc'in Mekke'de bazı şarkıcıları eğittiği gibi Atâ'nın da önemli âlimleri yetiştirmesi hususunu akıllara getirmiştir. Bunlar arasında meşhur müfessir, muhaddis ve tanınmış mezhep imamı yer almıştır. Tâbiîn neslinin önde gelen müfessirlerinden Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî (ö. 103/721),⁶³ hadisleri Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz'in emriyle resmen tedvin eden tâbiînden İbn Şihâb ez-Zühri (ö. 124/742), Evzâiyye mezhebinin kurucusu, fıkıh ve hadis âlimi Ebû Amr Amr b. Yuhmid el-Evzâî (ö. 157/774), Hanefî mezhebinin imamı, büyük müctehid Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit (ö. 150/767) ve tefsir, hadis ve fıkıh âlimi İbn Cüreyc el-Kureşî (ö. 150/767) ilk akla gelen kimselerdir.⁶⁴ Bunun dışında hem Atâ b. Ebû Rebâh hem de İbn Süreyc, Mekke'de Abdullah b. Zübeyr'e Emevîlerle mücadelesinde destek vermeleriyle de tanınmışlardır.⁶⁵ Diğer yandan daha önce bahsettiğimiz gibi her ikisi de azatlı köle geleneğinden gelmişlerdir.

İbn Süreyc'e ait bir şarkının Kûfe'de okunması ise bu halkada başka âlimlerin de yer almasını sağlamıştır. Hadis âlimi Ebû Amr Âmir b. Şerâhîl el-Hemdânî eş-Şa'bî (ö. 104/722), Kûfe'de iken hoş bir şarkı duymuş ve merakla bu şarkıyı okuyan araştırılmaya başlanmıştır. Sonunda sesin yan odalardan birisinde şarkı söyleyen bir çocuktan geldiği anlaşılmış, eş-Şa'bî'ye bu latîf şarkının İbn Süreyc'e ait olduğu söylenmiştir.⁶⁶ Muhaddis eş-Şa'bî'nin tâbiîn neslinin ünlü fakihlerinden olan İbrâhim en-Nehâî (ö. 96/714) ile birlikte Abdullah b. Mes'ûd'un önde gelen talebesi olduğunu da hatırlatarak, dönemin ilmî hayatının sanat hayatı ile birlikte gittiğini belirtmeliyiz.⁶⁷

⁶² İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/185-187.

⁶³ Hakkında yapılmış bir çalışma için bk. Abdulkadir Karakuş, "Mücâhid b. Cebr'in Tefsiri ve Tefsirindeki İsrailî Rivayetlere Yaratılışla İlgili Ayetler Bağlamında Bir Bakış", *Hicrî Birinci Asırda İslâmî İlimler: Kur'an İlimleri ve Tefsir*, ed. Hidayet Aydar vd. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), 1/655-670.

⁶⁴ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990), 2/294; 6/20-22; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1/56, 277; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/84-87; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 40/367-410; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fi târihi Haleb*, thk. Süheyl Zekkâr (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 3/1525-1526; Ebû Bekr Abdullah İbn Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-mesâhif*, nşr. A. Jeffery (Kahire: y.y., 1355/1936), 88; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz* (Haydarâbâd: y.y., 1375-77/1955-58), 1/98.

⁶⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/89; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 15/296; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/433.

⁶⁶ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/207.

⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/278, 291; Halife b. Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât*, 1/288, 313; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 6/17; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 2/39.

8. Mekke Musikî Ekolü ve İbn Süreyc

Mekke Musikî Okulu'nun temellerini atan ilk isim olarak İbn Miscah (ö. 96/715 ?) ön plana çıkmıştır. Mekkeli siyahi bir azadlı köle olan Saîd b. Müsecceh/Miscah, İbn Süreyc'in hocası olarak kabul edilmiştir.⁶⁸ İbn Haldûn, bu önemli musikîşinası, hem İran kökenli hem de Medineli olarak zikrederek bazı yanlış bilgiler kaydetmiştir. Verdiği bir başka önemli bilgi ise onun Abdullah b. Ca'fer'in azadlısı olmasıdır.⁶⁹ İbn Miscah'ın yetiştirdiği bir başka kişinin de Medineli musikîşinası Yûnus el-Kâtib olduğunu hatırlarsak,⁷⁰ onun sadece Mekke için değil Medine için de önemli bir isim olduğunu anlarız. Medineli mugannî Yûnus el-Kâtib (ö. 135/752 civarı), Mekke'nin ilk ve belki de Emevî döneminin en önemli musikîşinası olarak gösterdiği İbn Miscah'ı,⁷¹ Suriye ve İran'a seyahat ederek musikî birikimini artıran bir kişi olarak tanıtır. O, bu seyahatleri esnasında öğrendiği Rum ve İran şarkılarını ilk defa Arapçaya kazandırarak kültürler arası ilişkiyi başlattığı gibi İslâm musikîsinin yeni melodilerle tanışmasını da sağlamıştır.⁷²

İbn Miscah'ın, udun perdelerini ve icra tekniklerini geliştiren kişi olması da konumuz açısından oldukça önemli bir husustur. O, ilk defa ud çalgısının perdelerini, parmakların pozisyonlarına göre isimlendirmiştir. Buna göre mutlak, açık tel perdesi; sebbâbe, işaret parmağı; vüstâ, orta parmak; hunsır, yüzük parmağı; binsır, küçük parmak perdeleri olarak zikredilmiştir. Öte yandan İbn Miscah, sonradan dört telin adları olan bam, mesnâ, mesles ve zîri birleştirerek sekiz makamın dizilerini tespit etmeyi de başarmıştır.⁷³ Onun geliştirdiği bu tekniklerin de İbn Süreyc'in ud çalma metoduna tesir ettiğini kolayca tahmin edebiliriz. Mekke Musikî Okulu'nun ilk nüvelerinin atıldığı ve udun belli esaslar üzerine icra edildiği bu başlangıç daha sonra kendisini Endülüs'te Ziryâb (ö. 238/852) aracılığıyla yeniden gösterecektir.⁷⁴ Üstelik bu sistem 13. yüzyıldan sonra da Kuzey ve Batı Avrupa'da da yayılarak feodal yapının nefes almasına katkı sunacaktır.⁷⁵ Bu önemli sürece, dolaylı olarak İbn Süreyc'i dâhil etmemiz mümkündür.

⁶⁸ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/168.

⁶⁹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan (İstanbul: MEB Yayınları, 1989), 2/435.

⁷⁰ Ahmet Hakkı Turabi, "İlk Dönem İslâm Dünyasında Mûsikî Çalışmalarına Bakış", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13-15 (1997), 225-248.

⁷¹ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 3/424. Burada tam tersi bir beyanda bulunularak İbn Miscah'ın İbn Süreyc'in öğrencisi olduğu zikredilir. Bu bilginin bir tercüme hatası olması muhtemel görünmesine rağmen, 4 ciltlik bu eserin orijinaline ulaşamamış olmamız en büyük eksikliklerdir.

⁷² İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 3/84.

⁷³ Süreyya Agayeva, "Nota", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/205-210.

⁷⁴ Henri George Farmer, *Historical Facts for the Arabian Musical Influence* (New York: G. Olms Publication, 1970), 28, 308.

⁷⁵ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 2/437.

İbn Süreyc ve Mekke'nin diğer tanınmış muskîşinası Garîz, beraberlerindeki diğer mugannîlerle birlikte cuma günleri toplanarak yeni tarzlar ve nağmeler hakkında müzakerelerde bulunup bir nevi musikî mektebi oluşturmuştur.⁷⁶ Bu mektepte okunan şarkıların icracısı olarak Garîz ve diğer bazı kişiler tegannide bulunmasına rağmen İbn Süreyc geldiği zaman onlar susmuştur. Bu durum da bize bu meclislerin zirvesindeki ismin İbn Süreyc olduğunu açıkça ortaya koymuştur.⁷⁷

İbn Süreyc'in şarkı okumasının daha hafif ve yumuşak olan remel ve hezec ritimlerinden oluştuğu zikredilir.⁷⁸ Ancak bu okulun bir diğer üyesi ve İbn Süreyc'in de öğrencisi olduğu söylenen Garîz, sakil ritimlerde ustalaşarak bu tarzda hocası olan İbn Süreyc'i geride bırakmıştır. Bu noktadan hareketle İbn Süreyc'in remel ve hezec ritimlere yönelmesinin sebebi olarak Garîz'in sakil ritimlerdeki üstün yeteneği gösterilmiştir.⁷⁹ Bu okulun bir başka zenginliği ise makamlar konusundadır. İshak el-Mevsilî zamanında altmış üç makam varken ondan çok önce İbn Süreyc bu makamların hepsini kullanarak ismini boş yere zirveye yazdırmamış olduğunu ortaya koymuştur. Üstelik bu bilgileri de bize konunun otoritesi kabul edilen İshak el-Mevsilî'nin (ö. 235/850) bizzat kendisi nakletmiştir.⁸⁰

Medine musikî ekolünün, zaman zaman Mekke'deki musikîşinasların üstünlüğünü kabul ettiklerine şahit oluyoruz. Medineli hânende/mugannî Mâlik b. Ebü's-Semh (ö. 140/757 ?), İbn Süreyc'e iyi bir musikî icracısında bulunması gereken özellikleri sormuştur. İbn Süreyc, bu soru üzerine kendi tarzı yanında Mekke musikî ekolünün tarzını da ortaya koyan bir cevap vermiştir. Ona göre gerçek sanatkârın akılları doyurup gönülleri doldurması, vezni güzel kullanması, güfteyi gramer kurallarına uygun şekilde okuması, uzun ve kısa nağmelerin hakkını vermesi, ahenge dikkat etmesi, bilhassa kelime ve cümledeki vurguları iyi kavrayarak sazandelerle uyum sağlaması gerekir. Mâlik bu cevabı hânende Ma'bed b. Vehb'e (ö. 126/744) iletince Ma'bed, musikî hakkında Kur'an'da bir tarif yer alsaydı ancak bu şekilde olacağını söyleyerek İbn Süreyc'in kariyerini kendi tabiri ile taltif etmiş, onaylamıştır.⁸¹

⁷⁶ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/258.

⁷⁷ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/177, 205.

⁷⁸ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/178.

⁷⁹ Şevkî Dayf, *eş-Ş'îr ve'l-gınâ fi'l-Medîne ve Mekke li-asrı Benî Ümeyye* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1976), 201-202.

⁸⁰ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/178-179. Günel, "İbn Süreyc, Ubeydullah", 20/366-367. Günel burada "remel" kelimesini, makam olarak değil de beste olarak kaydetmeyi tercih etmiştir. Ancak İbn Süreyc'in bestelerinin altmış sekizin çok üstünde olduğuna dair *el-Egânî*'deki bilgilerden yola çıkarak bu kelimenin beste anlamını taşıdığını kabul etmekle birlikte makam olarak çevrilmesinin daha uygun olduğunu düşünüyoruz.

⁸¹ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/182, 208.

İbn Süreyc'in geceleri dahi şarkı söylediği rivayetine bakacak olursak serin geceleriyle öne çıkan Mekke'de daha çok geceleri bu etkinliklerin yapıldığı sonucunu çıkartabiliriz. Bu dönemde Mekke'deki musikîşinaslar, "müfâhare" denilen birbirine üstünlük sağlama, bir nevi övünme yarışmalarında İbn Süreyc'i kendilerine hakem olarak tayin etmişlerdir. Bu toplantılarda cuma gününün de ayrı bir yeri olmuş; bu gün, bazı evlerde düzenlenen musikî yarışmalarında da muhtemelen müfâhare tarzında yarışmalar düzenlenmiş, bu meclislerde İbn Süreyc, başköşede yerini almıştır.⁸²

İbn Süreyc için Hişâm b. el-Müreyye, söylenecek en iltifat dolu cümleleri sarf etmiştir. Kendisi hakkında bilgi edinemediğimiz bu zat, en uç örneklerle onu göklere çıkarmıştır. Onun ifadesine göre Allah, Dâvûd'dan (a.s.) sonra en güzel sesli kişi olarak İbn Süreyc'i yaratmıştır. Ayrıca ona göre musikîde İbn Süreyc'den daha maharetli bir kimse dünyaya gelmemiştir.⁸³

Şöhreti Hicaz'ın her tarafına yayılan İbn Süreyc, müziğin duayeni olarak görülmüş ve insanlar onu dinlemek için uzun mesafelerden gelmeyi göze almışlardır. Bu konuda *el-Egânî'*de verilen bir örnek, Mekke-Medine ekollerinin anlaşılması açısından olduğu kadar İbn Süreyc'in yüksek kariyerinin bilinmesi açısından da oldukça önemlidir. Anlatıldığına göre iki genç, seslerine ve nağmelerine hayran oldukları Ma'bed ile Mâlik'i dinlemek için Medine'ye gelip bu arzularını gerçekleştirmişlerdir. Burada aradıkları huzur ve dinginliği fazlasıyla elde eden gençler, bir de Mekke'ye giderek İbn Süreyc'i dinlemeye karar vermiştir. Mekke'ye ulaştıkları zaman İbn Süreyc'i bulmuşlar fakat onun hasta olduğunu öğrenip hayal kırıklığına uğramışlardır. İbn Süreyc ise uzun bir yolculuğu sırf kendisini dinlemek için kat eden bu gençleri kırmamıştır. Hasta olmasına rağmen udunu eline alarak latif sesiyle şarkılar okumuştur. Bu nağmeler ve armoni karşısında mest olan gençler, teşekkür ederek onun huzurundan ayrılmışlardır. Bu rivayette, gençlerin Ma'bed, Mâlik ve İbn Süreyc'in bir mukayesesini yaptıkları ve sonunda İbn Süreyc'in tarz ve nağmelerinin daha ileride olduğuna hükmettikleri belirtilmiştir.⁸⁴

Bundan dolayı da Hicaz'da musikînin temeli dört kişiye dayandırılmış, bunlardan birisi de İbn Süreyc olmuştur. Onun diğer üç kişiden daha ön planda olduğu da zikredilerek bu üstünlüğünün, insanların ruhuna hitap etmesinden kaynaklandığı belirtilmiştir.⁸⁵ Bu konuda *el-Egânî'*de anlatılan bir olay, İbn Süreyc'in tegannide ulaştığı konumun bilinmesi açısından olduğu kadar kişiliğinin de daha iyi tanınmasına yol açmıştır. Hârûnürreşîd döneminin (786-809) önemli devlet

⁸² İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/205.

⁸³ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/169.

⁸⁴ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/191.

⁸⁵ Diğer musikî otoriteleri ise Mekke'de İbn Muhriz, Medine'de Ma'bed ve Mâlik olarak gösterilmiştir. Yunus el-Kâtib ise Mâlik'in yerine Garîz'i zikretmiştir. bk. İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/169.

adamlarından Fazl b. Yahyâ el-Bermekî (ö. 193/808), bir gece birlikte nebiz içtiği İbrahim el-Mevsilî'ye en büyük şarkıcının kim olduğunu sormuştur. Musikîşinas İbrâhim el-Mevsilî de bu soruya karşı bir sual ile cevap vermiş, erkeklerden mi yoksa kadınlardan mı olduğunu sormuştur. Bundan sonra da İbrahim erkeklerden en büyük şarkıcının İbn Muhriz, kadınlardan da İbn Süreyc olduğunu söyleyerek onun çift cinsiyetliliğine vurgu yapmıştır. Öte yandan İbn Süreyc'in ince sesinin de kadın sesine benzetilerek bu tespitin yapıldığı da zikredilmiştir. Daha sonra sözlerine İbn Süreyc'in kalpten söylediği için mugannîlerin hepsine üstün geldiğini ilave etmiş, bu da hünsâ şarkıcıyı zirveye oturtmuştur.⁸⁶

Bu bilgilere rağmen İbn Süreyc'in Medine'ye de giderek burada dinlediği Tuveys'e hayran olduğunu ve onun tarzıyla sesini beğendiğini görüyoruz. Medine'ye gittiği bir gün etrafını hayranları çevirmiş ve en güzel şarkıyı kendisinin okuduğunu söyleyip ona övgüler düzmüştür. Bu olanları bu sırada orada bulunan Tuveys işitince, her zaman yanında olan defi ile hızlı bir ritim eşliğinde şarkısını söylemiştir. Dört beyitlik aşk temalı nağmeleri dinleyen İbn Süreyc, meslektaşını kıskanmadığı gibi en güzel şarkıyı kendisinin değil bu adamın okuduğunu itiraf etmiştir.⁸⁷ İbn Süreyc'in methettiği bir başka kişi de Medineli mugannîye Azzetü'l-Meylâ adlı cariyedir. İbn Süreyc onu methetmiş "Ensâr'ın hanımefendisi" olarak nitelediği bu hanımı, ud ve diğer sazların üstâdesi olarak görmüştür.⁸⁸

İbn Süreyc nasıl Tuveys'in sesinin kendisinden daha güzel olduğunu söylemişse Medineli Ma'bed b. Vehb de İbn Süreyc'in sesinin ve nağmelerinin herkesten üstün olduğu yönünde fikrini beyan etmiştir. İbn Süreyc hayatta olduğu sürece de kendisinin ses ve tarzının onun aşağısında kalacağını söyleyerek bir nevi nezaket örneği göstermiştir.⁸⁹ Bu farklı rivayetler de bize dönem musikîşinasları arasında kıskançlığın neredeyse hiç olmadığını ortaya koymaktadır. Bunun temel nedenleri arasında nezaketten daha ziyade usta-çırak ilişkisine dayanan bir geleneğin yattığını ifade edebiliriz.

9. Ölümü ve Bıraktığı İzler

Seksen beş yaşında ölen İbn Süreyc, cüzzam hastalığına yakalanmıştır. Bu hastalık da onun ölüm sebebi olarak gösterilmiştir.⁹⁰ İbn Süreyc, Mekke yakınında Nahletü'l-Yemâniye'deki Desm denilen mevkiye defnedilmiştir.⁹¹ İbn Süreyc, vefat

⁸⁶ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/169, 192, 205.

⁸⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 4/230.

⁸⁸ İrfan Aycan, "Musiki", *Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı*, ed. İrfan Aycan (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 166.

⁸⁹ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/184.

⁹⁰ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/167, 211.

⁹¹ Yâkût, *Mu'cem*, 2/455; İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/211.

edeceği gece dahi şiirler okuyarak sabahlamış, nağmeler ve lirik şiirler arasında geçen hayatı yine aynı minvalde noktalanmıştır.⁹²

Kendisi Emevî saraylarından Mekke eşrafının konaklarına kadar pek çok yerde şarkı söylemesine rağmen sade bir hayat yaşamıştır. Benî Mervân'dan bir grup genç onu dinlemek üzere yanlarına çağırdıkları zaman, bu gençler giydikleri elbiselerle göz doldururken İbn Süreyc, basit bir Hicaz elbisesi ile onların yanında oldukça aşağıda kalmıştır. Hassas kişiliği ve duygusal tarafının güçlü olduğunu bildiğimiz İbn Süreyc, bu durum karşısında mahcubiyetini gizleyememiştir.⁹³

Onun bir öğrenci bırakmadan öldüğünü ve sözlü mirasının kulaktan kulağa bir müddet devam ettiğini söyleyenlere rağmen,⁹⁴ yukarıda da vurguladığımız gibi Ebû Yezîd Abdülmelik el-Garîz, Yûnus el-Kâtib gibi öğrenciler yetiştirmiştir. İbn Süreyc'in ismi verilmeyen kızı da babasının bestelerini başarılı bir şekilde okuyan bir mugannîye olarak karşımıza çıkmaktadır. Damadı Saîd b. Mes'ûd el-Hüzelî ise kayınpederinin bestelerini karısından öğrenerek okuduğu için onun kadar başarılı sayılmamıştır.⁹⁵ Şiirlerini bestelediği Ömer b. Ebû Rebîa, onun ölümüne duyduğu hüznü dile getirerek yerinin doldurulamayacağını kendi üslubu ile ifade etmiştir.⁹⁶

İbn Süreyc'in Abbasîler döneminde musikînin altın çağının yaşanmasına katkı sağladığı, İbrahim b. Mehdî, Musullu İbrahim ve oğlu İshak ile Hammâd gibi tanınmış musikî üstatlarının yetişmesinde rol oynadığını söylenmiştir.⁹⁷ İbn Süreyc'den geriye sadece bunlar kalmamış, ud sazının tok nağmeleri ve mugannîmizin kendine has melodileri, İslâm musikî kültürünü zirveye taşımaya devam etmiştir.

Sonuç

Emevîler dönemi, bir yandan isyanlarla çalkalanırken diğer yandan da yeni fetihlerle İslâm tarihinin en geniş sınırlarına ulaşmıştır. İber Yarımadası fethedilip Endülüs medeniyeti hızla yükselirken Emevî orduları İstanbul surlarına kadar dayanmış, İndus havzası âdeta Müslüman askerlerin karargâhına dönüşmüştür. Türkistan'da önemli fetihler yapılırken Horasan şehirlerinde Emevî kandilleri yanmaya başlamıştır. Tüm bunlar olup biterken kültür ve sanat da bu parlak fetihlerle birlikte ilerlemiş, musikî ve mimarî hızla ilerlemeye devam etmiştir.

⁹² İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/210.

⁹³ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/205.

⁹⁴ Brockelmann, "İbn Süreyc", 5/825.

⁹⁵ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/210.

⁹⁶ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/211.

⁹⁷ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/170, 191; İbn Haldûn, *Mukaddime*, 2/436; Hitti, *Siyâsi ve Kültürel İslâm Tarihi*, 2/424-425.

Bugünkü Ürdün topraklarındaki çölde inşâ edilen Kusayru Amre'nin fresko süslemeleri ıslıl ıslıl yanarken diğer yandan Mekke ve Medine'deki musikîşinaslar nağmeleriyle bu parıltıları zirveye taşımayı sürdürmüşlerdir.

Mekkeli musikîşinas ve mugannî İbn Süreyc'in hayatı, bu süreci bizlere özetlediği gibi dönemin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamıştır. O dönem yaygın olan ve toplumda önemli bir yer edinen nevvâhlık (ölülerin arkasından nağmeler eşliğinde ağıtlar yakmak) Mekke'de de yaygın olarak süregelmiştir. İbn Süreyc kariyerine güzel sesi ile ağıtlar yakarak başlamış, bu süreç onu Hz. Hüseyin'in kızı Sükeyne gibi önemli kimselerle tanıştırmıştır. Mekke'ye hâkim olan Abdullah b. Zübeyr'in harap olan Kâbe'yi inşâ etmeleri için İran'dan getirttiği sanatkârlardan ud sazını öğrenen İbn Süreyc, bundan sonra mugannî olarak hayatına devam etmiştir. Üstelik ud sazını geliştirerek kendisine göre yorumlamış, elindeki değnek ile musikî meclisini idare etmesiyle de büyük bir çığır açmıştır. Onun bu çabaları daha sonra Abbâsi sanatının zirveye çıktığı dönemlerde İbrâhim el-Mevsılî ve oğlu İshak'a yol gösterici olmuştur. İbn Süreyc ile başlayan udun Arap nağmelerine eşlik etmesi Ziryâb gibi sanatçılar tarafından Endülüs'e taşınmış, oradan da Batı Avrupa'da tesirini hissettirmiştir.

Bahsettiğimiz sürecin bir başka önemli tarafı ise İbn Süreyc'in, Emevîlere muhalefetin zirveye çıktığı Mekke'de yaşaması olmuştur. Emevî aleyhtarı olan İbn Zübeyr ailesi ve Hz. Ali evlâdının hamiliğinde kalan İbn Süreyc, onların sayesinde kariyerini yükselttiği gibi güzel sesi ve oluşturduğu tarzıyla Dımaşk'taki Halife Velîd'in dahi dikkatini çekmiştir. Mekke valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'ye (ö. 126/743) mektup yazarak İbn Süreyc'i kendisine göndermesini isteyen Velîd, katına geldiği zaman onu beğenerek dinlemiş ve kendisine ödülleri bahşederek İbn Süreyc'i onurlandırmıştır. Bu halkaya Emevî tahtının varisi ve geleceğin halifesi olacak olan Süleyman b. Abdülmelik de dâhil olmuş ve Mekke'de düzenlediği yarışmada birinci gelen İbn Süreyc'e büyük bir ödül vermiştir. Bu süreçte, Emevîlerin Mekke valileri ile de bir sorun yaşamayan İbn Süreyc, sanatı ve sesi sayesinde Ömer b. Abdülazîz'den Hâlid b. Abdullah'a kadar uzanan yöneticilerle diyaloglar kurmuş onların övgülerine mazhar olmuştur. Ancak bu ilginç bilgilerin, *el-Egânî*'nin sıra dışı aktarımları olduğu unutulmamalıdır.

Dönemin bir başka tarafı olan şairler ve âlimlerin de İbn Süreyc ile yakın ilişkileri olmuş, bu hadiseler de Mekke'de gelişen olayların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Atâ b. Ebû Rebâh gibi büyük âlimlerin sünnet düğünlerinde şarkılar okuyan İbn Süreyc, nağmeleri ve besteleri ile Kûfe'deki hadis âlimi eş-Şa'bî'nin kendisini hayırla anmasına vesile olmuştur. Buna rağmen İbn Süreyc'in hayatında daha çok şairler yer almış, Mekkeli mugannî, onların şiirlerini bestelemekle kalmamış onlarla da zaman zaman birlikte olarak sanatını süslemeye devam etmiştir. Bunlar arasında aşk şairi Ömer b. Ebû Rebâ, şiiriyle en fazla bestesi

yapılan kişi olmuş, aynı zamanda İbn Süreyc ile birlikte önemli olaylara tanıklık etmiştir. Bu dönemde adeta yıldızlar geçidi gibi olan Emevî şairlerinden İbn Umâre es-Sülemî, Cemîl b. Abdullah b. Ma'mer el-Uzrî, hiciv şairi Cerîr b. Atiyye, Ahvas, Urve b. Uzeyne ve dönemin Hıristiyan-Arap şairlerinden Ebû Mâlik Gıyâs el-Ahtal, İbn Süreyc'e yazdıkları şiirlerle güftekârlık yapmışlardır. Bu bereketli süreç meyvesini vermiş ve İbn Süreyc; Garîz ve Yûnus el-Kâtib gibi öğrenciler yetiştirerek Emevî müzik kültürünün daha da zirveye taşınmasında başrol oynamıştır.

Kaynakça/References

- Agayeva, Süreyya. "Nota". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/205-210. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Aycan, İrfan. "Musiki". *Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı*. ed. İrfan Aycan. 155-202. Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- Barthold, V. *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*. nşr. Hakkı Dursun Yıldız. Ankara: TTK Yayınları, 1990.
- Bekrî, Ebû Ubeyd. *Câhiliyye Arapları*. çev. Levent Öztürk. İstanbul: İz Yayınları, 1998.
- Belâzurî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ. *Ensâbu'l-eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Zirikî. Mısır: Dâru'l-Ma'ârif, 1959.
- Benlioğlu, Selman. *Saray ve Musikî*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- Brockelmann, Carl. "İbn Süreyc". *İslam Ansiklopedisi*. 5/824-825. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Cumahî, Muhammed b. Sellâm. *Tabakâtü fuhûli's-şu'arâ*. nşr. Mahmûd M. Şâkir. Kahire: Matbaatü'l-Medenî, 1394/1974.
- Çetin, Nihad M. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası Yayınları, 1973.
- Ebü'l-Fidâ, İmâdüddîn İsmâîl b. Alî. *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer*. Kahire: Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Mısriyye, ts.
- Farmer, Henri George. *Historical Facts for the Arabian Musical Influence*. New York: G. Olms Publication, 1970.
- Farmer, Henri George. *A History of Arabian Music*. London: Luzac Publishing, 1929.
- Görgün, Hilal. "Sükeyne bint Hüseyin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/45-46. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Günel, Fuat. "İbn Süreyc, Ubeydullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/366-367. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Halife b. Hayyât. *Târîhu Halife b. Hayyât*. thk. Ekrem Ziya el-Ömerî. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1397.
- Hüseyin, Halîl Şâkir. "Hükmü Yezîd b. Abdilmelik". *Âdâbü'r-Râfideyn* 16 (1986), 353-372.
- Fâhûrî. Hannâ. *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*. Beyrut: el-Matbaatü'l-Bûlisiyye, ts.
- Hitti, Philip K. *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980.
- Huart, Clement. *Arap ve İslâm Edebiyatı*. çev. Cemal Sezgin. Ankara: Tisa Matbaacılık Yayınları, ts.

- Iş, Yûsuf. *ed-Devletü'l-Ümeviyye*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1406/1985.
- İbn Abdürabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed. *el-İkdü'l-ferîd*. thk. Abdülmecid er-Ruhaynî. Beyrut. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404/1983.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen. *Tarîhu Dımaşk*. thk. Amr b. Ğarâme el-Amrî. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Ebû Dâvûd, Ebû Bekr Abdullah. *Kitâbü'l-Mesâhif*. nşr. A. Jeffery. Kahire: y.y., 1355/1936.
- Askalânî, İbn Hacer. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. thk. Âdil Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân. *Kitâbü'l-İber ve dîvânu mübtede' ve'l-haber fî tarîhi'l-Arab ve'l-Berber ve âsirihim min zevî's-şe'ni'l-ekber*. thk. Halil Şahâde. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1985.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân. *Mukaddime*. çev. Zakir Kadiri Ugan. İstanbul: MEB Yayınları, 1989.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zaman*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sadr, 1900-1904.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretu'n-nebeviyye*. thk. M. es-Sekkâ vd. Kahire: y.y. 1375/1955.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullah et-Türki. b.y.: Dâru Hicr, 1418/1997.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim. *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*. nşr. Ahmed M. Şâkir. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed. *Muhtasar-ı târih-i Dımaşk*. thk. Ruveyha en-Nahhâs vd. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1402/1984.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbn Tağrıberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf. *en-Nücûmu'z-zâhire fî mü'lûk Mısr ve'l-Kahire*. nşr. M. Hüseyin Şemseddin. Beyrut: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, 1992.
- İbnü'l-Adîm, Kemâlüddin. *Buğyetü't-taleb fî târihi Haleb*. thk. Süheyl Zekkâr. by: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân. *el-Muntazam fî tarihi'l-mülûk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ - Mustafa Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî. *el-Kâmil fi't-tarih*. thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmûrî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî, 1417/1997.

- İsfahânî, Ebü'l-Ferec Ali b. Hüseyin. *Kitâbü'l-Egânî*. thk. İhsan Abbas vd. Beyrut: Dâru Sâdır, 1429/2008.
- Kalkaşendî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Subhu'l-a'sâ fi smaâti'l-inşâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Karakuş, Abdulkadir. "Mücâhid b. Cebr'in Tefsiri ve Tefsirindeki İsrailî Rivayetlere Yaratılışla İlgili Ayetler Bağlamında Bir Bakış". *Hicrî Birinci Asırda İslâmî İlimler: Kur'an İlimleri ve Tefsir*. ed. Hidayet Aydar vd. 1/655-670. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020.
- Karakuş, Nadir. *Bir İhtilalcinin Anatomisi Ebu Müslim el-Horasanî*. İstanbul: Nevâ Yayınları, 2017.
- Kılıç, Hulusi. "Ebü'l-Ferec el-İsfahânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/316-318. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kılıç, Mustafa. "İslâm Kültür Tarihinde Mûsikî: Başlangıçtan Emevîlerin Sonuna Kadar". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (1989), 399-454.
- Makrîzî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn. *el-Mevâiz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hitât-ı ve'l-asâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.
- Makrîzî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn. *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mülûk*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin. *Murûcü'z-zeheb ve meâdinu'l-cevher*. thk. M. Muhyiddin Abdülhamîd. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1402/1982.
- Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb. *Nihâyetu'l-ereb fi fünûni'l-edeb*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Vesâik, 1423.
- Rifâî, A. Ferîd. *Asrû'l-Me'mûn*. Kahire: y.y., 1346/1928.
- Sıbt İbnü'l-Acemî, Ebü'l-Vefâ. *Kunûzü'z-zeheb fi târîh-i Haleb*. Halep: Dâru'l-Kalem, 1417.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf. *Mir'âtü'z-zamân fi tevârîhi'l-a'yân*. thk. Muhammed Berekât vd. Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2013.
- Dayf, Şevkî. *eş-Şî'r ve'l-ginâ fi'l-Medîne ve Mekke li-asri Benî Ümeyye*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1976.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk (Târîhu't-Taberî)*. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387.
- Turabi, Ahmet Hakkı. "İlk Dönem İslâm Dünyasında Mûsikî Çalışmalarına Bakış". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13-15 (1997), 225-248.
- Varol, Mehmed Bahaüddin. "Harre Vakası". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1997), 513-534.

Welhausen, Julius. *Arap Devleti ve Sukutu*. çev. Fikret Işıltan. Ankara: AÜ İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 1963.

Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn. *Mu'cemü'l-büldân*. thk. Ferîd Abdülazîz el-Cündî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaûd. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Tezkiretü'l-huffâz*. Haydarâbâd: y.y., 1375-77/1955-58.